

Shahnoza BOBOJONOVA,
Toshkent amaliy fanlar universiteti doktori, PhD,
E-mail: shahnozabobojonova@utas.uz

PhD, Sh.Gulyamova taqrizi asosida

SPECIFIC LINGUACULTURAL PECULIARITIES OF EDUCATIONAL DISCOURSE

Annotation

It studies the role of educational discourse in three pedagogical conditions, emphasizes its influence on the development and communication of students. It studies the state of oral communication in the course of the lesson, pays attention to student activity and pedagogical strategies necessary to improve it. The importance of overcoming cultural barriers in communication, the role of non-verbal materials in oral speech. The article discusses how teachers can improve culturally friendly communication environments by adapting their teaching methods to accommodate the diverse backgrounds of their students. The study emphasizes that effective communication is critical to academic success and professional performance, and the need to maintain this visibility.

Key words: Educational discourse, oral communication, pedagogical strategies, cultural barriers, communication in the educational process, non-verbal material, teacher-student interaction.

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ДИСКУРСА

Аннотация

Исследуется роль образовательного дискурса в трех педагогических условиях, подчеркивается его влияние на развитие и общение учащихся. Он изучает состояние устного общения в ходе урока, обращает внимание на деятельность учащихся и педагогические стратегии, необходимые для ее улучшения. Важность преодоления культурных барьеров в общении, роль невербального материала в устной речи. В статье обсуждается, как учителя могут улучшить культурно-дружественную среду общения, адаптируя свои методы преподавания к разным слоям общества своих учеников. В исследовании подчеркивается, что эффективное общение имеет решающее значение для академического успеха и профессиональной деятельности, а также необходимость поддерживать эту видимость.

Ключевые слова: Учебный дискурс, устное общение, педагогические стратегии, культурные барьеры, общение в образовательном процессе, невербальный материал, взаимодействие учителя и ученика.

TA'LIMIY DISKURSNING O'ZIGA XOS LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqola pedagogik sharoitlarda ta'limiy diskursning rolini o'rganadi, uning o'quvchilarning rivojlanishi va muloqot qobiliyatlariga ta'sirini ta'kidlaydi. U dars jarayonidagi og'zaki muloqot holatini o'rganadi, o'quvchilarning faolligini va tushunishni kuchaytirish uchun zarur bo'lgan pedagogik strategiyalarga e'tibor beradi. Muloqotda madaniy to'siqlarni yengib o'tishning ahamiyati, shuningdek, og'zaki nutqda noverbal elementlarning roli ko'rsatilgan. Maqolada, shuningdek, o'qituvchilar o'quvchilarning turli xil kelib chiqishiga moslashish uchun o'z o'qitish usullarini moslashtirib, madaniy jihatdan xabardor muloqot muhitini qanday yaratishi mumkinligi muhokama qilinadi. Ta'limdagi samarali muloqot akademik muvaffaqiyat va kasbiy rivojlanish uchun juda muhim, bu ko'nikmalarni doimiy ravishda takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Ta'limiy diskurs, og'zaki muloqot, pedagogik strategiyalar, madaniy to'siqlar, o'quv jarayonidagi muloqot, noverbal elementlar, o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'siri.

Kirish. Jahon tilshunosligining rivojlanishi yangi ilmiy yondashuvlarni qabul qilish va amaliyotga tadbir etishni taqozo etmoqda. Tilshunoslikdagi muhim dolzarb masala nutqlarning lingvistik, ijtimoiy, madaniy, antropologik va semiotik jihatlarini muayyan til qatlamlari doirasida o'rganishni o'z ichiga oladi. Ta'lim shakllari va vositalarining shiddat bilan takomillashirilishi va o'zgarib borishi, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarning "hujumi" ta'limiy diskursning ham tadqiqot doirasini kengaytirib yubordi. Bir vaqtlar ta'limning asosiy va an'anaviy shakli sifatida qaralgan yuzma-yuz muloqot shaklida olib boriladigan dars jarayonlari bugungi kunga kelib ta'lim oluvchi va beruvchilarning ehtiyojini qondirmay qo'ydi. Bunga bir tomondan bugungi zamonaviy dunyo ta'limi o'z auditoriyasini ko'p til va madaniyatli ta'lim ishtirokchilari bilan to'ldirayotgani ya'ni muayyan bir ta'lim maydoniga xalqaro talabalarning ham jalb qilinayotganligi bilan izohlansa, ikkinchi tomondan web texnologiyalarining rivojlanishi masofaviy ta'lim shakllariga boshqa bir madaniyat egasi bo'lgan diskurs qatnashchilarining ta'limiy maqsadda o'zaro muloqotga kirishishiga sabab bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'limda va muloqotda qo'llaniladigan ta'limiy diskurs pedagogik vaziyat yoki pedagogik maqsad bilan boshqariladi. Ta'limiy diskursning maqsadi, metodi va vositalari qaysi muassasaga (ta'lim muassasasiga) tegishli bo'lishidan qat'iy nazar, o'qitish jarayonida o'quvchi shaxsining

shakllanishi va rivojlanishiga mos keladi. Bu esa muloqotda yuzaga keladigan madaniy to'siqlarni bartaraf etish uchun og'zaki ta'limiy diskursning lingvomadaniy xususiyatlarini o'rganishni taqazo qiladi.

Filologik tadqiqotlarga hamohang tarzda o'qituvchining ta'lim muhitida o'rni va vazifasini belgilovchi umumpedagogik, psixologik tadqiqotlar ham olib borildi va ta'limiy diskurs ishtirokchilari markazida o'qituvchi va o'quvchi turishi hamda o'qituvchining murabbiy, kommunikant, maslahatchi, ta'lim muhiti va sharoitini yaratib beruvchi, o'quvchining xulq-atvorini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi, ularning xavfsizligini ta'minlovchi kabi bir qator vazifalari ham mavjud ekanligini ko'rsatadi. Har bir vazifa o'z xususiyatidan kelib chiqib o'ziga xos ijtimoiy muloqot shakllarini nutq jarayonida voqealanishiga sabab bo'ladi. Ma'lumki, ta'lim muhiti o'rganuvchining turli ilm va fan yo'nalishlarida bilim, malaka va ko'nikma hosil qilishi uchun xizmat qiladi va bu jarayonda o'qituvchi va o'qituvchi o'rtasida o'ziga xos muloqot shaxsiyati yuzaga chiqadi va turlicha ijtimoiy statusga ega hisoblanadi [1]. O'qituvchining roli, asosan didaktik kommunikatsiya jarayoni orqali yuzaga chiqadi. Bunday diskurs jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida bir nechta vazifalar bajariladi. Avvalo, o'qituvchining roli didaktik kommunikatsiya jarayoni orqali yuzaga chiqishida to'rtta vazifa muhim ahamiyatga ega sanaladi: Informativ, formativ, ta'limiy

hamda rivojlantiruvchi. Informativ vazifa - ta'limiy axborotni uzatish va qabul qilish; Formativ vazifa - o'quvchilarning o'ylash va tasavvur qilish jarayonini ruhlantirish; Ta'limiy vazifa ma'muriy ta'lim boshqaruvi ta'lim ishtirokchilariga yetkazish; Rivojlantiruvchi vazifa esa ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarga yechim topish vazifasi sanaladi.

Didaktik kommunikatsiya jarayonida o'qituvchining mental kommunikativ faoliyati yuqorida keltirib o'tilgan har bir ijtimoiy vaifaga nisbatan o'z nutq uslubiga ega bo'lishini taqazo qiladi. Nutq uslubiga esa diskurs vaziyatida nutq ishtirokchisining individual xarakter-xususiyati qo'shiladi va ta'limiy diskursning quyidagi omillar ta'sirida ham o'zaro farqlanishiga sabab bo'ladi [2]. Ta'limiy diskursning farqlanishiga sabab bo'luvchi omillar quyidagilar:

axborotni qabul qilish va tushunishning o'ziga xos usullari

axborotni anglay olishdagi individual ko'nikmalar
axborotga munosabat bildirishning individual uslublari
axborot yuzasidan bildirilgan munosabatga nisbatan reaksiya

Garchi ta'limiy diskursni ham boshqa muloqot sohalari kabi aniq bir qo'liplarga solib bo'lmasa-da, muloqotni yuzaga keltiruvchi omillar va sabablar ta'lim yuzasidan bo'ladigan kommunikatsiyaning to'rt asosiy uslubini ta'riflab o'tadi. Og'zaki diskurs yozma diskursga qaraganda lug'at boyligidan foydalanish jihatidan ancha erkin. Yozma diskursda leksik birliklar (ot, fe'l, sifat, ravish, bog'lovchi, ko'makchi va boshqalar juda zich va tartibli joylashadi. Og'zaki diskursda bu zichlik sezilmaydi. Og'zaki ta'limiy diskursda ham kontent bilimlari bilan aloqador leksik birliklar qatnashishi mumkin, ammo ular yozma diskursdagi kabi uyushib kelmaydi va zich joylashmaydi. Bundan tashqari, aniq bir shakli qo'liplarga bo'ysundirilgan og'zaki ta'limiy diskursda atalamalar va nominatsiya birliklari zich joylashishi kuzatilmaydi. Yozma diskurs esa tavsifiy xarakterdagi ilmiy atamalarga boy bo'ladi. Og'zaki diskursda ma'ruza darslarida ma'ruzaning diskursi ba'zi hollarda umumiy og'zaki diskurs xususiyatlaridan chetga chiqishi mumkin.

Og'zaki diskursda nutqning umumiy ma'zmunini yetkazish uchun nafaqat til birliklari balki ta'na tili ham qatnashadi va bu ifodaning anglanilishida muhim rol o'ynaydi. Yozma tilda esa tana tiliga xos noverbal elementlarning qatnashmasligi ta'limiy diskursda ham fikrni ochiqroq va to'liqroq ifodalashni talab qiladi. Bu farq og'zaki va yozma nutqdagi muqim xususiyat bo'lmay, kontekstga ko'ra o'zgarib turadi. Nutqni ifodalashda nutq egasining diskursiv maqsadi ham ifodaning qanchalik ochiq va batafsil bayon etilish darajasini belgilaydi. Og'zaki nutqning biror bir mavzu yoki vaziyat talabiga ko'ra voqealanishi nazarda tutilayotgan fikrni tushunilish imkoniyatini oshiradi va referant diskurs jarayonida gap nima haqida borayotganligini tushunadi.

Yozma diskursdan farqli ravishda real nutq vaziyati va voqelantirish uchun sababni talab qiladigan og'zaki ta'limiy diskurs kommunikatsiya ishtirokchilaridan tilning lingvomadaniy to'siqlari ta'sirida yuzaga chiqadigan to'siqlarni yengib o'tishni talab qiladi.

Tahlil va natijalar. Har ikkala jamiyatda ham ta'limiy diskurs shakllari jamiyat nutqiy etiketidan uzoqqa keta olmaydi va til va jamiyat kesishuvidan hosil bo'lgan sotsiolingvistik belgilarni namoyon qiladi. Umuman olganda, o'zbek tilidagi va ingliz tilidagi nutqiy etiketlarga xos ayrim leksik semantik guruhlarini bir-biri bilan solishtirish orqali va qiyosiy tadqiqi, ushbu tillardagi odob-axloqi qoidalarini va madaniyatini aks ettirish uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Jamiyatning til xususiyatlarini aniqlash va ramzlarni madaniy timsol sifatida tadqiq qilish xususiyatini noverbal til misolida tushuntirishimiz mumkin. Ya'ni bir muloqot jarayonida muayyan bir mazmunni ifodalovchi noverbal element boshqa bir til kontekstida butunlay boshqa ma'noni ifodalash uchun xizmat qilishi mumkin. Bu ham o'qitish yoki o'rganish jarayonida ta'lim oluvchilarning o'ziga xos madaniy to'siqlarga duch kelishiga olib kelishi mumkin. Belgi va ramz o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik turli xil shaxslari va muloqot shartlaridan tashkil topgan madaniyatlararo nutqning o'ziga xosligida muhim rol o'ynaydi. Turli madaniyat vakili bo'lgan adresant va adresantning lingvistik

shaxsi lingvistik tadqiqotlar obyektini sifatida madaniy-lingvistik va kommunikativ-faoliyat qadriyatlarini, bilimlari, munosabati va xulq-atvor normalarini ta'limiy diskurs jarayonida ham voqealanishiga sabab bo'ladi.

Shu o'rinda ta'limiy diskursdagi madaniy to'siqlarni bartaraf etish uchun qanchalik madaniy bilimlardan xabardor bo'lish kerakligiga to'xtalib o'tsak. Madaniy xabardorlik – o'qitishga madaniyatli yondashuvni shakllantirishning birinchi bosqichidir. Madaniy xabardorlik yoki madaniy kompetensiya “o'z madaniyatini, boshqalarning madaniyatini va madaniyatning ta'limdagi rolini tushunishdir”. Talaba madaniyatini “o'rganish uchun asos, yuqori talablarni bildirish va o'quvchilarning xilma-xilligini aks ettirish uchun o'quv dasturini qayta shakllantirish” sifatida hisobga olish ta'limda yaxshi natijalarga olib keladi. Bu narsa irqiy, jins yoki ijtimoiy-iqtisodiy guruhlarining o'ziga xosligini yo'qqa chiqarmaydi; aksincha, bu o'qituvchilarga har bir o'quvchining o'ziga xosligini va jamoalar va ularning dars jarayonini jonli qiladigan guruhlar o'rtasidagi farqlarni tan olishga yordam beradi.

O'qituvchilar har doim ham o'z talabalarini bilan bir xil ma'lumotga ega bo'lmagani uchun ular doimo o'sha talabalar va ularning madaniyatlaridan o'rganishga imkon berishlari juda muhimdir. Kasbiy rivojlanish kurslari yoki talabalar va ularning oilalari bilan munozaralar orqali turli madaniyatlarini yaxshiroq tushunish imkoniyatlarini izlayotgan o'qituvchilar o'rganishga to'sinlik qiladigan ba'zi kamchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Bir guruh talabalar tomonidan oson tushuniladigan dars yoki o'qitish usuli boshqa guruhga mos kelmasligi mumkin. Texnologiyadan foydalanishning cheklanganligi, lingvistik farqlar, oilaviy dinamik va boshqa omillar ba'zi talabalarining muayyan darslarda to'liq ishtirok etish qobiliyatiga to'sinlik qilishi mumkin. O'qituvchilar dars davomida turli xil imkoniyatlar va ko'nikmalarni ishga solgan holda barcha o'quvchilar uchun madaniy jihatdan mos keladigan muloqot shaklini tanlashlari lozim bo'ladi.

Muloqot ko'nikmalari talabani akademik muvaffaqiyati va kelajakdagi martaba istiqbollari uchun juda muhimdir. Bugungi qiyin sharoitda talabalar nafaqat ilmiy tajribaga, balki kelajakda o'qish va ishga joylashish istiqbollari oshirish uchun zarur ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak. Muloqot dinamik jarayondir, chunki u ikki yoki undan ortiq odamlar, ya'ni jo'natuvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'z ichiga oladi. Og'zaki muloqot - fikrni nutq vositasida ifodalash jarayoni bo'lib, bu o'quvchilar hayotida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Odatda, o'quvchi og'zaki muloqot asoslarini uyda o'rganadi. Maktab muhiti o'quvchiga tengdoshlari va o'qituvchilari bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rgatish orqali ushbu ta'limni bir darajaga oshiradi. Talabalar hayotidagi muloqot sifati keyingi hayotdagi professional muloqotni belgilaydi. Yaxshi muloqot talabalarga tegishli savollarni berish va tushunmagan narsalarini muhokama qilish imkoniyatini berish orqali o'quv jarayonidan ko'proq narsani o'zlashtirishga imkon beradi. Samarali og'zaki muloqot va bu o'z navbatida o'quv jarayoniga yordam beradi. Samarali muloqot shaxsning jamiyatdagi mavqegining ko'tarilib borishiga turtki bo'ladi. Muloqot ko'nikmalari nutq uslublari, o'zini namoyon qilish usullari va boshqalarga munosabatda professionallikni rivojlantiradi va bu xususiyatlar talabalarni kasbiy hayotida yaxshi o'rin egallaydi.

Talabalar bilan samimiy muloqot qilishning o'ziga xos xususiyati shundaki, u og'zaki taqdimotlarni muvaffaqiyatli tayyorlash, tashkil etish va o'tkazish mahoratini egallaganligidir. Og'zaki muloqot real vaqt rejimida taqdimotlar, video taqdimotlar va intervyular, tarqatma materiallar kabi ko'rgazmali qo'llanmalarni o'z ichiga oladi. Xabar og'zaki muloqotning kalitidir. Taqdimotning mazmuni tinglovchilar va taqdimot maqsadlariga mos kelishi kerak. O'z-o'zini anglash – yaxshi og'zaki muloqotning boshlang'ich nuqtasidir.

Didaktik muloqot jarayoni sinfda amalga oshiriladi. Sinfdagi muloqot muhiti juda ko'p o'lchovlarga ega: ergonomik, psixologik, ijtimoiy, me'yoriy, operatsion va innovatsion. So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sinfdagi muhit xavfsiz, to'g'ri va o'quvchilar rivojlanishi uchun mos bo'lishi kerak. Xavfsiz muhitda har bir o'quvchi o'zini o'zi himoya qilish strategiyasini

ishlab chiqadi va maktabdagi muvaffaqiyatsizlik holatlari kamayadi.

Xabar almashishning soddaligi yaxshi muloqot uchun ajralmas hisoblanadi, chunki xabarni o'zlashtirish uning taqdimoti aniqligiga to'g'ridan to'g'ri proporsionaldir. Suhbatdoshlarning mavzudan xabardorligi samarali og'zaki muloqotning qo'lidagi muhim vositadir. Yaxshi muloqotchi tinglovchilarning individual til xususiyatlari va fikr-mulohazalarini kuzatish orqali uning ta'sirini aniqlashi va shunga mos ravishda o'z yondashuvini o'zgartirishi mumkin. O'zaro ta'sir - bu samaradorlik yo'lidir. Ma'ruzachi savollar berish va mavzu bo'yicha fikrlarni so'rash orqali tinglovchilarni o'ziga jalb qilishi mumkin. Bu, shuningdek, tinglovchilardan olingan fikr-mulohazalarga asoslanib, xabar va taqdimot uslubini nozik so'zlashga yordam beradi.

Individual til xususiyatlari samarali og'zaki muloqotning muhim tarkibiy qismidir. Taqdimot paytida talaba barqaror va ishonchli pozitsiyani egallashi, to'g'ri imo-ishoralarni bajarishi, qimirlamasliklari va ko'z bilan aloqa o'rnatishlari kerak. Og'zaki muloqot nafaqat gapirish qobiliyati, balki tinglash qobiliyatidir. Yaxshi kommunikant esa tinglovchilarga mos keladigan va o'z xabarini shunga mos ravishda moslashtira oladigan kishi. Og'zaki muloqotga intiluvchi kishi ma'lum bir vaqt ichida tinglay olish qobiliyatini egallashi va suhbat jarayonini yaxshilashga tayyor bo'lishi kerak.

Yetarli bilimga ega bo'lgan shaxs yaxshiroq muloqot qila oladi, chunki kontent aloqa muloqot jarayonining ruhidir. Shuningdek, u munozara va mulohaza yuritish munosabatiga ega bo'lishi kerak, chunki bu intellektual qobiliyatlarni yaxshilaydi va

shu bilan bir qatorda samarali muloqotga hissa qo'shadi. Samarali yozish ko'nikmalari va yaxshi og'zaki muloqot qobiliyatlari bir-biriga mos keladi. Yaxshi yozish qobiliyatiga ega bo'lgan talabaning o'zi o'z fikrlarini tizimli tarzda tartibga solish va taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa. Ko'pgina o'qituvchilar ta'limiy diskurs jarayonida barcha talabalar uchun tushunarli o'qitish usullaridan samarali foydalanishadi. Ko'pgina o'qituvchilar ijobiy sinf madaniyatini yaratadilar, bu yerda farqlar kuchli tomonlarga aylanadi. Ko'pgina o'qituvchilar o'zlarining madaniy e'tiqodlari va munosabatlari talabalar bilan o'zaro munosabatlariga qanday ta'sir qilishini tushunadilar va o'z sinflarida har bir o'quvchining nuqtayi nazarini ko'rish qobiliyatini doimiy ravishda rivojlantiradilar.

Xulosa qilib aytganda, ta'limiy diskursning o'quv muhitida muhim rol o'ynaydi, ham akademik, ham ijtimoiy rivojlanishni shakllantiradi. O'qituvchilar aniq va samarali muloqotni rivojlantirish uchun turli usullardan foydalangan holda ushbu nutqni osonlashtirishda asosiy shaxslardir. Madaniy farqlarni tushunish va ularga murojaat qilish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning faolligini oshiradigan inklyuziv dars muhitini yaratishi mumkin. Og'zaki muloqot nafaqat kontentni yetkazib berish, balki dinamik va sezgir o'zaro ta'sirni rivojlantirishdir. Og'zaki va og'zaki bo'lmagan muloqot qobiliyatlarini doimiy ravishda rivojlantirish o'qituvchilar uchun talabalarni akademik muvaffaqiyatga erishishda qo'llab-quvvatlash va ularni kelajakdagi kasbiy qiyinchiliklarga tayyorlash uchun juda muhimdir.

ADABIYOTLAR

1. Neacșu, I. (1999). Training and learning. the second edition. Bucharest: E.D.P.
2. Soitu, L. (2001). Pedagogy of communication. Iasi: European Institute.
3. Shakhnoza, B. (2024). PSYCHOLINGUISTICS AND EDUCATIONAL DISCOURSE. American Journal of Philological Sciences, 4(05), 200-204.
4. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадокс межкультурного общения «Русские и американцы: парадокс межкультурной коммуникации». –191-193 с.
5. BOBOJONOVA, S. (2024). LINGUOCULTUROLOGY AND CONCEPT. UzMU xabarları, 1(1.4), 296-300.
6. Brown, G., & Yule, G. (1983). Discourse Analysis. Cambridge University Press.
7. Halliday, M.A.K. (1985). An Introduction to Functional Grammar. Edward Arnold.
8. Gee, J.P. (1999). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. Routledge.
9. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. Penguin Books.
10. Scollon, R., & Scollon, S.W. (2001). Intercultural Communication: A Discourse Approach. Blackwell Publishing.
11. Bobojonova, S. (2022). Pragmatic interpretation of educational discourse and expression of dialogic discourse in the communication process.